

Melisa Gürpınar Şiirinde Toplumsal ve Ekoeleştirel Bağlam

DR. ÖĞR. GÖR. **AYŞE DUYGU YAVUZ YILDIRIM***

Öz

Melisa Gürpınar, Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan şairlerden biridir. İlk dönemlerinde daha çok bireysel temalara odaklanmış gibi görünse de zamanla toplumsal olaylara ve çevresel sorunlara dair duyarlılığı artmıştır. 1941-2014 yılları arasında eser veren Gürpınar, özellikle şiir türünde yoğunlaşarak, bireysel temalarla toplumsal meseleleri harmanlayan bir üslup geliştirmiştir. Türkiye'nin modernleşme sürecinin etkilerini, özellikle İstanbul'un değişen kent kültürü ve doğa tahribatı bağlamında ele alması, onun edebî kimliğini belirginleştiren unsurlardandır. 1960'lardan 2000'lere kadar yayımlanan şiirleri, ait olduğu tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamın etkileriyle şekillenen tematik ve biçimsel özellikler taşımaktadır. Her ne kadar uzun yıllara yayılan sanatsal üretkenliği ile öne çıksa da Melisa Gürpınar hakkındaki çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma ile Gürpınar yazını ekoeleştirel içeriği mercek altına alınıp yazar hakkındaki literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu noktada dönemin toplumsal dinamikleri ışığında şiirlerin bağlamsal çözümlemesi yapılmış ve türüne özgü unsurlar değerlendirilmiştir. Böylece, Gürpınar'ın eserlerinin hem tarihsel, kültürel yönü hem de türsel bir ifade olarak taşıdığı nitelikler incelenmiştir. Melisa Gürpınar'ın şiirleri, kent-doğa, bireysel-toplumsal, insanmerkezci-ekolojik, gerçekçi-romantik gibi kültürel zıtlıkları aşarak durağan olmayan bir yapı arz eder. Aynı zamanda, bu şiirler kısmen ekoşiire yaklaşan içerikler barındırması ve türler arasında eklektik bir yaklaşım sergilemesiyle kendine özgüdür.

Anahtar sözcükler: Melisa Gürpınar, modernleşme, ekoeleştiri, toplumsal gerçeklik, kent kültürü

Societal and Eco-critical Context in Melisa Gürpınar's Poetry

Abstract

Melisa Gürpınar is one of the poets who holds an important place in Turkish literature. Although she initially appeared to focus more on individual themes, over time her sensitivity to social events and environmental issues has increased. Gürpınar, who produced works between 1941 and 2014, developed a style that blends individual themes with social issues, particularly concentrating on poetry. Her examination of the effects of Turkey's modernization process, especially in the context of the changing urban culture of Istanbul and environmental degradation, is among the elements that define her literary identity. The poems published from the 1960s to the 2000s exhibit thematic and formal characteristics shaped by the historical and socio-cultural context to which they belong. Despite her long-standing artistic productivity, studies on Melisa Gürpınar

* Galatasaray Üniversitesi, Rektörlük, e-mail: a.duyguyavuz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0456-9758>
Gönderilme Tarihi: 20 Ocak 2025 Kabul Tarihi: 18 Şubat 2025

are limited. This study aims to scrutinize the eco-critical content of Gürpınar's writing and contribute to the existing literature on the author. In this regard, a contextual analysis of the poems has been conducted in light of the social dynamics of the period, and genre-specific elements have been evaluated. Thus, both the historical and cultural aspects of Gürpınar's works, as well as the qualities they carry as a genre, have been examined. Melisa Gürpınar's poems present a dynamic structure that transcends cultural dichotomies such as urban-nature, individual-social, anthropocentric-ecological, and realistic-romantic. At the same time, these poems are distinctive for partially containing eco-poetic elements and exhibiting an eclectic approach across genres.

Keywords: Melisa Gürpınar, modernization, ecocriticism, societal reality, urban culture

GİRİŞ

1966'ya kadar Melisa Erdönmez imzasını kullanan Zeynep Melisa Gürpınar (9 Aralık 1941-24 Aralık 2014), 1960'lardan 2014'e kadar şiir, deneme, oyun ve edebiyatın farklı türlerinde ürünler veren çok yönlü bir yazardır. Gürpınar, bu geniş süreçte Türkiye'nin modernleşme sonrası dinamiklerini de eserlerine taşır. Gürpınar'ın eserlerinde, Türkiye'nin modernleşme süreci ve bu süreçte toplum Eserleri, özellikle İstanbul gibi bir metropolün dönüşümüne tanıklık ederken; bireysel ve toplumsal bellek arasında köprü oluşturan bir yapı arz eder. Şiirlerinde ise doğa teması, genellikle kent kültürü ve toplumsal eleştirilerle bir arada işlenmiştir. Gürpınar'ın şiirlerinde bulunan pastoral unsurlar, çoğunlukla romantizmden ziyade gerçekçiliği yansıtır. Bu bağlamda doğa, sadece bir arka plan değildir. Doğa, çevre duyarlılığı bakımından noksan kentleşme kültüründen kadınların sömürülmesine kadar birçok meseleyi gündeme getirmede aracı olur. Melisa Gürpınar'ın şiirlerinde İstanbul hem mekânsal hem de toplumsal bir dönüşüm metni olarak sıkça karşımıza çıkar. En belirgin tema, kentin modernleşmeyle birlikte geçirdiği değişimlerin bireysel ve toplumsal belleğe olan etkisidir. Özellikle doğadan kopuş, betonlaşma ve şehir kültüründeki dinamik değişimler, Gürpınar'ın şiirlerinde yalnızca eleştirel bir bakış sunmaz; aynı zamanda dönüşen insan ve şehir ilişkisini bir varoluş sorunsalı olarak tartışır.

Melisa Gürpınar

"Ekoeleştiri, insan ve insan olmayan arasındaki ilişkiye odaklanmasının yanı sıra insanlığın evren üzerindeki yıkıcı etkisini araştıran bir dizi eleştirel yaklaşımı içerir" (Tunç, 2022, s.380). Türkçe eserlerde eko-eleştirel bağlama dair incelemelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu incelemelerde bir disiplin olarak ekoeleştirin doğuşuyla birlikte kavram dünyasına dair

yaklaşımlara genişçe yer verilmiştir¹. Pastoral ve doğa şiirinden farklı olarak “eko-poetik” ve “eko-şiir” kavramlarını tanımlamak, Gürpınar şiirini incelerken yol gösterici olacaktır. Romantizm, rasyonalizme tepki olarak doğmuş; sezgi, duygu ve doğayı vurgulayarak sanat ve felsefede yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sanayi Devrimi'nin etkilerinden uzaklaşarak pastoral yaşama yönelen Romantikler için doğa, idealize edilmiş bir kaçış alanı olmuştur. Ancak, Romantik eserlerde doğa sıklıkla insan merkezli bir yaklaşımla estetize edilerek nesneleştirilmiş; pastoral şiirde kurgusal bir mekâna indirgenmiştir. Dilek Bulut, *Littera*'daki “Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştirir” başlıklı çalışmasında klasik doğa yazını ile çağdaş ekoeleştiril yazının ayrıştığı noktaları ele alır. Bulut'a göre, insanmerkezci bakış açısının yerine bütüncül bir ekolojik perspektifi benimseyen ekoeleştiril metinler, doğayı sınırlı bir temsille sunmaz. Ekoeleştiril yazın, doğayı yalnızca kurmaca bir yapı olmanın ötesinde, insan etkisiyle değişim gösteren dinamik bir varlık olarak ele almayı amaçlar (Bulut, 2005, s. 83-84). Meliz Ergin ve Özen Nergis Dolcerocca, “Edebiyata Ekoeleştiril Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya” başlıklı çalışmalarında konuyu şiir türü özelinde değerlendirir. Romantik dönem pastoral şiirinin, doğayı romantik bir sığınak olarak ele almasına karşın; çağdaş ekoşiirin doğa-kültür karşıtlığını yıkarak doğanın tahribatına odaklandığını belirtir (Ergin ve Dolcerocca, 2016, s. 304-305). “Ekopoetik”, ekoloji ve şiirsel ifadeyi harmanlayan bir kavramdır. Bu bağlamda şiir, ekolojik bilinci artırma ve çevresel empatiyi geliştirme potansiyeline sahip, dönüştürücü bir güç olarak işlev görür. Dolayısıyla ekopoetik, şiirin çevresel farkındalık yaratmadaki etkin rolünü vurgular. Gülsemin Hazer, “Doğa Şiirinden Eko-Şiire: Şiirde Ekolojik İçerik ve Salâh Birsal'ın Bir Şiiri Üzerine Çözümleme” başlıklı makalesinde, pastoral şiirin doğa tasvirlerinin kır ve çoban hayatıyla sınırlı olduğunu, doğa şiirinde ise bu sınırın ortadan kalktığını belirtmiştir (Hazer, 2021, s.37). Hazer, eko-şiirde çevreci bir duyarlılığın ön planda olduğunu ve ekosisteme verilen zararın didaktik bir biçimde ele alındığını ifade etmektedir (2021, s.37). “Eko-poetik tavrı”, insanmerkezli bakış açısından canlı merkezli bakış açısına geçişle sağlanır (2021, s.37). Çevreci, çevresel şiir ile eko-şiirler arasında romantizmden uzaklaşıp çevre sorunlarına odaklanma açısından ortaklık bulunduğunu vurgulayan Hazer, bununla birlikte “eko-poetik” duyarlılık açısından bu iki türün farklılığına temas etmiştir (2021, s.37). Kimi metinlerde ise eko-poetik bilince kısmen rastlanmakla beraber doğa yazınının estetik alışkanlıkları bir arada sürdürülebilmektedir. Melisa Gürpınar şiirinin gelişim çizgisi içinde bu türsel fark bağlamsal açıdan incelenebilir.

MELİSA GÜRPINAR ŞİİRİNDE EKO-POETİK BAĞLAMIN İZİNİ SÜRMEK

Melisa Gürpınar, toplumcu gerçekçi bir yazın ikliminin revaçta olduğu bir zamanda ilk şiirlerini yazarken bireysel temalarda ürün veren bir şair gibi görünse de kimi satırlarında topluma dair analizlerine yer vermekten çekinmez. Bu konuda Sena Aydın 2017 yılında Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde hazırladığı “Melisa Gürpınar'ın Hayatı, Edebî Fikirleri ve Şiirleri (1941-2014)” başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde 2000 öncesi şiirlerinde şairin dönemin politik veya sosyolojik olaylarına açıkça değinmediğini, bu gibi olayları yalnızca fon olarak kullandığını, insanların duygusuzlaşma ve bireyselleşmesini tenkit ettiğini aktarır (Aydın,

¹ Nesir: *Edebiyat Araştırmaları Dergisi*'nin Nisan 2024 sayısındaki “Edebiyat İncelemeleriyle Türkiye'deki ‘Yeşil Edebiyat Kanonu’nun Sınırlarını Yeniden Düşünmek” başlıklı makalede bu konuya dair daha detaylı bilgiye erişilebilir.

2017, s. 198) Aydın'ın sözünü ettiği erken dönem şiirlerinde rastlanan "açıkça değinilmeyen politik/sosyolojik içerik" tespiti, sorgulanmaya değerdir; zira şiir türü doğası gereği iletilerini okura apaçık sunan bir yapı arz etmez; anlam kapalılığını esas alır. Her ne kadar imge ve metaforların ardına gizlenmiş olsa da Gürpınar şiirlerindeki toplumsal içerik, dikkatli bir okuma ve analizle gün yüzüne çıkabilecek niteliktedir. Bu şiirlerde doğayla ilgili imajların yoğunluğu, ekolojik duyarlılıkla toplumsal içeriğin yeniden okunabileceğini de göstermektedir.

İlk dönem şiirlerinde sevgi, özlem varoluşsal ızdıraplar ve doğaya övgü gibi bireysel kabul edilebilecek konulara yönelen Melisa Gürpınar, toplumsal içeriği de göz ardı etmemiştir. Kentsel dönüşüm sürecinde doğal habitatların yıkımı ve kolektif hafızanın erozyonuna yönelik eleştiri, şiirlerindeki toplumsal bağlamın izdüşümüdür. İlaveten, küresel ve ulusal gündemde insanlığı tehdit eden savaşlar, yoksulluk, töre cinayetlerinin kadınlar üzerindeki yıkıcı etkisi ve anneliğin kadınları ev içi emek döngüsüne hapsedmesi gibi hususlar da bu kapsama dahil edilebilir. İlk şiir kitabı olan *Umut Pembeleri*'nin yayımlandığı 1962'ye ve akabindeki yıllara odaklandığımızda Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında gerçekleşen ve âdeta Üçüncü Dünya Savaşı olarak görülen "Soğuk Savaş" öne çıkar. 1962'de "Küba Füze Krizi" olarak tarihe geçen ABD ile Rusya'nın nükleer başlıklı füze denemeleri, dünya genelini nükleer savaş tehdidiyle sarsacaktır. Söz konusu dönemde ABD, müttefik gördüğü Türkiye ve İtalya'ya; SSCB ise müttefiki Küba'ya nükleer başlıklı füze yerleştirir. *Umut Pembeleri* kitabının ilk şiiri olan "Bir Küçük Tirad"da "nötron bombası"na şöyle yer verilmiştir:

şundan bundan değil
 çektiğim
 çekip gitmek
 umutlu kurtuluş değil
 kara sevda
 nötron bombası
 beş parasızlık
 korktuğum yok
 -başım mı ne bu çok gelen-
 sezer gibiyim
 Hamlet'in avuçlarında kuru kafayı
 ağır mı ağır
 düşünceli
 ölmek
 gene de hiçbir şey demek değil (Erdönmez, 1962, s. 7)

Her ne kadar bu dizeler toplumsal bağlamdan ayrılan bireysel endişeleri içeriyor gibi görünse de savaş ve yoksulluk aktarılanın dışında tutulmaz. Benzer bir bağlamı içeren "Üçüncü Dünya Savaşı" olan şiirindeki şu satırlara bakalım: "haydi toparlanın öttü İsrail'in borusu/ ölümler süvârî katılacak bu kıyâma/ üç milyar insanın sırtında (Erdönmez, 1962, s. 37) "Üçüncü Dünya Savaşı" şiirinde tarihsel gerçeklikle beraber çevre duyarlılığını ve doğa tahribatının eleştirisini içeren ekopoetik nitelik de öne çıkar. Ekoeleştiril perspektifle değerlendirildiğinde nükleer silah denemelerinin gezegendeki insan nüfusunu silmesi bağlamına odaklanılabilir. İnsanoğlunun dünyadaki hayatı kendi eliyle bitirmesine yönelik eleştiri, ekoeleştirinin perspektifiyle örtüşür. Bu noktada Greg

Garrard'ın (2016) *Ekoeleştirir: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar* kitabındaki Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar*'ına dair analizi anılabılır. Garrard (2016), Carson'ın eserinde (*Silent Spring*, 1962) doğanın tahribatından önceki durumunun İncil'deki "Yaratılış" bölümüne benzer biçimde; tahribatı sonrasındaki durumun İncil'in son bölümü olan "Vahiy"deki anlatıma uygun kurgulandığını belirtir ve tahribatın esas nedeninin açık edildiği vurucu pasaja geçer: "Carson şöyle bitirir masalı: 'Bu felaket kurbanı dünyada hayatın yeniden doğuşunu susturan ne bir büyü ne de düşman saldırısıydı. İnsanlar bunu kendileri yapmıştı'" (Garrard, 2016, s. 14) Carson'un kimyasal tarım ilacı ile kıyamet arasında kurduğu analogi, "Üçüncü Dünya Savaşı" şiirinde nükleer silah ile kıyamet arasındaki bağlantı ile örtüşür. Her ikisi de içerikte insan elli yıkıma dikkat çekerken dinsel anlatıdaki göstergelere başvurmuş ancak metnin ideolojisi bakımından felaketin kaynağını Tanrısal olanla ilişkilendirmenin tam tersi bir anlam sunmuşlardır.

"Bakar Kör" şiirindeki toplumsal içerik, bu argümanı kanıtlayacak ilk bulguyu sunar. Şiirin başlığındaki körlükle kastedilen, şiirin son dizesinde anlam kazanır. Burada körlükle kastedilen kölelerin bakıp da göremediği ölümlerdir. Her ölümün, çoğunluğu oluşturan toplum tarafından kültürel olarak kadercilikle karşılanmasının eleştirildiği şiirin satırları şöyledir:

kölelerden geçilmez bizim ülkemizde
çiçekler ve yemişlerin özleminde
tutkulu kölelerden
kara gölgelercesine sürünür ak mermerlerin eteğinde
binlercesi milyonlarcası
kölelerin

biz çiçekleri çok severiz
-anlatımların ötesinde-
elimizde göğsümüzde başımızda
çoktan ölmüştük yemişler olmasa biz
geri almıştık özgürlüğümüzü tattan ve kokudan

bizim ülkemizde köleler
kördürler ölümlere
kısmet kapılarından atılan artıklarla
yaşamağa bakarlar (Erdönmez, 1962, s. 12)

Şiirin bu kesitinde toplumun çiçek ve meyvelere olan düşkünlüğüyle köleliği aktarılır. Aynı zamanda, ölümün bireysel iradenin dışında, Tanrı'nın takdiri olarak algılanan kaderci bir anlayışla karşılandığı ifade edilmektedir. "Beyaz mermerlere siyah gölgeler gibi üşüşen" bu insan yığınının dualarıyla varlık göstermesi, âdeta camide ibadet eden insanları çağırıştırır. Şiir, bu iki temel unsur aracılığıyla, insanın doğa ve ilahi irade karşısındaki acziyetini ve teslimiyetini yansıtmaktadır.

Aynı kitapta yer alan "Bizim Köylüler" şiirinde ise şair-anlatıcı, ağız özellikleri ile ilk kez okurun karşısına çıkar. Kitaptaki diğer şiirlerden bu anlamda ayrılan bu şiirde taşralının kaderciliği şöyle aktarılır:

[...]
gün bacadan dönüyor yavaş yavaş

tohumlar kıvıldaşıyor toprakta
 bizim köyün işlerini
 hey kurban olduğum
 parmağının ucunda döndürüyor yaradan (Erdönmez, 1962, s. 42)

Şiirde irade yerine kaderciliğe bağlı inanç sisteminin öne çıktığı toplumsal yapıdan söz edilir. Buna göre köylü, tarımdan edineceği verimin “yaradanın parmağının ucunda” (s.42) olduğunu düşünür. Topluma dair benzer bir gözlem, “Bakar Kör”de de mevcuttur. Anlatıcı, ağırlıklı olarak yer verdiği doğaya has benzetmelerle veya doğanın kişileştirilmesiyle örülü yalnızlık, aşk, varoluşsal sancı temlerine ara verip toplumsal gözleme yöneldiğinde kaderciliğe teslim olan ve yoksullukla, açlıkla mücadele eden bir toplum görür. “Açgözlerde Mutsuzluk” şiirinde değinilen açlık ise insanın doğayı köle, kendisini efendi olarak gördüğü bir diyalektikle biçimlenir. İnsanoğlunun doğayı tüketircesine sarması şu satırlarla sunulur:

[...]
 bir tarla faresi gibi bereketi kemiren yoksulluk
 tüm doğurganlığı canlıların kısır güçlerin pençesinde
 simit kokulu toprağın doyuramadığı gözler bunlar
 bir bahar açlığı bakış bakış doğayı yercesine (Erdönmez, 1962, s. 45)

Bu kesitte doğadan medet uman yoksul insanların, pastoral bir manzara olarak doğayı görme zevkinden mahrum oldukları aksettirilir. İnsanların baharın tadına varamamasının nedeni, toprağı aç midesini doyurma aracı olarak görmesinden ileri gelir. İnsanoğlunun doğanın güzelliklerinin tadına vararak doğa ile bütünleştiği bir ekolojik bilincin -üstü örtülü biçimde de olsa Türkiye coğrafyasında- oluşamamasının ardında yatan nedenin yoksulluk olarak gösterilmesi, ekolojik bir soruna toplumsal bir nüans katar. Çoğunluğu oluşturan yoksul halk hem kentlerde hem de kırsalda pastoral bir coşkunlukla mevsimlere, bitki ve diğer canlılara kördür. İnsanın açgözlülüğüyle insan-dışı varlıkların faydacı yolla nesneleştirilmesi, türün devamlılığına, “doğurganlığa” engeldir. Bu aktarımda sadece yoksulluğa bağlı bir açlık kastedilmez. Şiirin başlığına kadar kelime seçiminde özellikle yetinmeme anlamını taşıyan açgözlülüğe de işaret edilir. Toplumsal bakımdan insanoğlunun bu günahı, yoksulluk anlamındaki açlık ile örtüştürülseydi ekolojik dengenin bozulması meşru bir gerekçe kazanabilirdi. Ancak şiirdeki söylem, “Antroposantrizm” (İnsanmerkezcilik)²’in² sonucunda ekolojik dengenin sarsıldığını gösterir. İnsanın sonsuz açlığını doyurmaya doğanın yetmediğinin anlatıldığı bu satırlar, insan-merkezci bakışın Lynn White Jr.’ın

² Paul J. Crutzen 2002’de *Nature* dergisindeki makalesiyle “Antroposen” terimini literatürde yaygınlaştırır. Crutzen’e göre Antroposen; on sekizinci yüzyılda Sanayi Devrimi neticesinde İngiltere’deki fosil yakıt tüketiminin orantısızlığıyla ortaya çıkar. Buna bağlı olarak, kömüre olan talep karbondioksit emisyonunu artırmış ve insanoğlunun çevreye verdiği zarar belirginleşmiştir. Kimi bakış açıları (bkz. William Ruddiman gibi) Antroposen’in insanoğlunun tarıma başlaması ile gerçekleştiğini ileri sürer. Kimi yaklaşımlara göre ise bu yeni insan çağı, 1940’lardaki nükleer silah denemeleri sonucunda radyoaktif kalıntıların çevreye ve atmosfere yayılmasıyla gezegende oluşan değişim Antroposen’i başlatmıştır. Dolayısıyla bu terim, başta jeoloji perspektifiyle kullanılsa da ağırlıklı olarak insanların dünya gezegeni üzerinde önemli bir kirlilik ve iklim değişikliğine yol açtığı çağı tanımlamak ve insanoğlunun pragmatist hedefleriyle doğada kalıcı yıkım yarattığına işaret etmek amacıyla kullanılır. Antroposentrik bakışın karşısında konuşlanan biyosentrizm ise tüm canlıların eşit yaşam hakkının savunulmasını içerir.

“The Historical Roots of Ecological Crises” (Ekolojik Krizlerin Tarihsel Kökenleri) makalesinde³ sözünü ettiği ego-bilincin eko-bilinçle yer değiştirememesinden ileri gelir (White, 1996)

Örneğin yine ilk kitabı olan *Umut Pembeleri* (1962)’nde yer alan “Çocuksu” şiirinde “bunca açık göz içinde tutunabilirsen tutun” (Erdönmez, 1962, s.16) diyen şair-anlatıcı bu dünyadaki tutunma mücadelesinden söz ederken onu çevreleyen topluma dair de fikrini beyan eder. “Gök Kuşu”nda ise ekmek ve su kavgasıyla açlık, ülkedeki camilere konuşlanmış güvercinlerle betimlenir:

bir avludan güvercinler uçtu
ürkek çılgınlarla

büyük büyük kavgalar
minare gölgelerinde
kutsal akşamlarda
ekmek kavgaları
su kavgaları

perilerin bal şerbeti içtiği bir evrende
büyülü değneğin ucunda açlık

gürültülü bir yaşamaydı bu
gagalarında bir uğultulu dua
kuşlar kaçıştı
göge (Erdönmez, 1962, s. 17)

Perilerin bal şerbeti içtiği masalsi bir dünyadan gerçek dünyaya yani kültürel anlatıdan güncel gerçekliğe düşüren satırlarda anlamın dinselikten dünyeviliğe taşınması da yine kuşların betimlenmesiyle gerçekleşir. Şiirin ana mekânı kent olarak belirlense de camideki insanlar yerine özellikle kuşların açıkça zikredilmesi kent ekoeleştirisi (*urban ecocriticism*)’ni akla getirir. Buna yaklaşıma göre doğanın sadece kırsal alana sıkışmadığı, kentte de nasıl yer bulduğu, kentlerde artan nüfusla beraber ortaya çıkan çevre sorunları, doğal kaynakların tüketilmesi yerine sürdürülebilirliği, kent sosyoloji ile bir arada ele alınır. Kentteki doğal yaşama, insanlara ve bu ikisinin ilişkisinin incelenmesini içerir. Şiirde ise hem insan hem hayvanların bir arada yaşadığı İstanbul’daki yaşamda bu iki türün yaşamla kurduğu bağda ortaklaşan nokta açlıktır. Kuş uçuşuyla gökyüzünden yeryüzüne iniş hareketi dua edenlerin “kutsal”dan yaşam kavgasına yani yeryüzüne keskin inişi arasındaki bağıntı çağrıştırılır. Yoksulluk ve açlık temi, bütünüyle toplumsal bir olguya işaret ettiğinden politik olanın alanına girer. Bu da daha ilk kitabıyla Melisa Gürpınar şiirinin toplumcu gerçekçiliğe yakın temlerden bütünüyle kopuk olmadığını kanıtıdır. Benzer biçimde ikinci kitabı olan *Yeni Bir Gün Şarkısı* (1975)’ndaki “Bir Ben Varım Sesimde” başlıklı şiirdeki şu dizelerde de politik gündemin kendini sezdirdiği görülür:

³ Kültürel değerlerle doğayı yorumlamanın yarattığı insan-merkezcilik açmazı Lynn White Jr.’ın “The Historical Roots of Ecological Crises” (Ekolojik Krizlerin Tarihsel Kökenleri) makalesinde sözünü ettiği ego-bilincin eko-bilinçle yer değiştirmesi yoluyla mümkün olacaktır (White, 1996)

[...]
 göçmen kuşlar devrildi
 indi güneye
 mavi bir serinlikle tüylerinde
 düştüler kan ve barutun derinine

doğuda güneyde ve kuzeyde
 savaş var sevdiğim
 bir kadın ağlıyor gibi haberlerin içinde
 kalmamış kimselerde umut

[...]
 seninle bir ölüyü gömdükten sonra
 yenen ilk yemek gibi
 sevişmeye çalıştık gece
 ve kim kimi öperse
 veba gibi bir hüznün bulaştı birbirine

[...]
 uyandım ki bir sabah
 yapayalnızdım ülkemde
 herkes acıya seferber
 bir ben varım
 sesimde (Gürpınar, 1975, s. 22-23)

Bu şiirde anlatıcının bireysel gündelik hayatının siyasi gündem yüzünden gölgelenmesi ve yaşam akışının sürekliliğinin güçleştiği aktarılırken çatışmaların yıkıcılığının acı dolu bir toplumun mimarı olduğuna değinilir. Kitabın basıldığı 1975'in hemen öncesindeki Türkiye'deki siyasi iklim düşünüldüğünde şu olaylar akla gelir: 1970-74 arasında 15-16 Haziran 1970'deki ilk geniş çaplı işçi eylemi, ülkenin Sağ-Sol ayrımında ikiye bölmesi ve iki taraf arasındaki çatışmanın hız kazanması, 12 Mart 1971'deki Nihat Erim Hükümeti'nin askeri muhtırasıyla sıkıyönetim ilan edilmesi ve 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Harekâtı. Dünya siyasi tarihi düzleminde ise 1 Kasım 1955-15 Mayıs 1975 arasında gerçekleşen Vietnam Savaşı söz konusudur. Şiirde dönem itibariyle birçok ülkenin çatışma içinde olduğu Vietnam Savaşı'na gönderme yapılması muhtemeldir. Böylelikle Melisa Gürpınar şiirinde toplumsal bağlamda politik söylemin yer bulduğunu belirtmek pek de yanlış bir tespit olmayacaktır.

Derin Su (1966-70)'daki düzyazı şiirlerinden birinde "Çünkü ben hiç doğmamış gibiyim bu insafsızca yönetilen dünyadan" (s. 73) derken bile içinde yaşadığı düzene eleştirel bir tutumla yaklaşır. 38 yıl sonra yayımlanan *El Yazısı Yılları* (2008)'ndaki "Sarı Çiçek" şiirinde de savaşın yıkıcılığından barış bekleyen çocuklardan söz şöyle söz edecektir:

Oyuncak sanıyordu
 bombaları henüz,
 savaşta ölen çocuk.
 Koparılmış bir sarı çiçek gibi
 küstü hemen,
 birleştirip yapraklarını

yumdu gözlerini
güpegündüz

Hafif olur derler
çiçeklerin uykusu,
ama o bir daha
hiç uyanmadı,
bir zeytin ağacına
asılı kaldı kirli hırkası

Daha sonra

düşündü taşındı tarih baba,
bir cümle daha ekledi
yazdıklarına.
Tortop olmuş dikenler
savrulurken
sam rüzgârında,
kumsalda oynayan
çocuklar,
yanlışıyla vuruldu,
bir anda...

Ki onlar,
duvarlar ülkesine
emanettiler,
gözleri petrol karası
tenleri hurma rengindeydi,
beyaz dişleri görünecekti
eğer bir gülselerdi.
Yalnızca barıştı
bekledikleri,
ufukta belirmeyen
o yelkeni yırtık
hayalet gemi (Gürpınar, 2008, s. 59-60)

Savaşta etkilenen “hurma rengi tenleri, beyaz dişli” insanlardan söz ederken sömürgeleştirilmiş toplumların kapitalist güçler karşısındaki çaresizliği sunulur. Yine insan eliyle çıkarılmış savaş, güçlünün güçsüzü ezdiği bir pratik yaratır. Çocukların ölümü ile koparılan çiçeklerin durumu arasında kurulan benzeşim, ekoeleştirinin öne çıkardığı insan ve doğanın ekosferdeki ayrılmaz bütünlüğünü vurgular. Aynı kitabındaki “Bir Gün Daha” başlıklı şiirinde anlatıcı-şair yıkık bir kulübede son günlerini geçirirken karnavalesk bir ortamda yaşadığı ülkedeki türlü kimliklere yer verir. Cumhurbaşkanı’nın “neredeyse bir devleti olduğunu unut[masından]”; “yoksul köylülerden, okulsuz yavrulardan, işsizlerden, kesik burunlu kadınlar”dan söz eder (Gürpınar, 2008, s. 80).

Toplum, “uygar insan yaftasını taşımaktan utanır” (Gürpınar, 2008, s. 81) Böylece hem yönetim hem de toplumsal düzendeki gedik şiirin içeriğine taşınmış olur. Bu eleştirel içerik, popüler kültürün metalaştırdıklarına yönünü çevirir. “Panzerler, korku filmleri, medya yıldızları, internet kafe, uydu anteni, emlakçı bey, karısı, köpekleri, havai fişek fabrikatörü, ramazan davulcusu, borsa, kumar, kaçak elmas, ithal orkide, döviz bürosu, yazı ve tura, her türlü maskesi paranın, kadınların tüm kalçaları, rengarenk gazeteleri satılık olan ve var olmayan her şey” (Gürpınar, 2008, s. 82) üzerinden düzendeki çarpıklığı açık eder. Şair içinde yaşadığı bu karnavalesk düzenden insan manzaralarını sunmakla beraber feminist bir bilinç de sergiler:

Yasını tutuyorum,
terör savaş
ve töre nedeniyle ölüp de
buraya gelemeyen
kardeşlerimin ben de (Gürpınar, 2008, s. 85)

Son kitabı *Güzel Acılar Ülkesi* (2014)’nde ise petrol savaşlarının sivil halka olumsuz etkisini “[...] petrolle yıkanmış/ bir savaş tanrısı, / demir bir mızrakla atarak imzasını yeryüzüne” (Gürpınar, 2014, s. s. 46) dizesiyle anlatır. Böylece Melisa Gürpınar şiiri politik bir söyleme son kez bürünür. Şair, bu son kitabında “[...] bir yalan çöplüğünde, [...] bir çağ yangınının içimizde büyü[düğünü]” (Gürpınar, 2014, s. 50) yazar.

Doğa ile temasını hemen her kitabında devam ettirerek poetikasını inşa eden Melisa Gürpınar şiirinde politik söylem sadece toplumsal düzendeki siyasi sapmaların masum insanlara ödettiği bedele yönelik bir eleştiriye barındırmaz; aynı zamanda doğanın tahribatına karşı da hassasiyet barındırır. Bazen değişen kent mimarisiyle doğanın tahrip edilişi eleştirilirken bazen de doğrudan canlılarla doğanın insanoğlu tarafından tüketilip yok edilmesinin eleştirisini içerir. Bu meseleye ayrı bir başlıkta değinmek yerinde olacaktır.

İlk baskısı 1981’de gerçekleşen *Gece Yarısı Notları* (1994)’ndaki “Söyleşi V”de: “ancak papatya topladı kırlarda seninle/ henüz kırlar varken kentin içinde” (Gürpınar, 1994, s. 53) satırlarıyla şair, İstanbul’da giderek yok olan kırlardan söz ederken doğanın kent merkezlerindeki tahribatına dikkat çeker. Sadece doğanın değil, kentin diğer öğelerinin de yeni mimariyle yok edildiği yeni düzen eleştirilir. Bir ayağı Osmanlı kültürüyle bezenmiş o eski İstanbul; şairin İstanbul’u yoktur artık: “Koskoca İstanbul’u da bulamıyorum artık yerinde” (Gürpınar, 1994, s. 99) Söyleşi X’da geçmişte varlık göstermiş olan şairin İstanbul’u ile artık başkalaşmış ve tanınmaz bulduğu yeni İstanbul arasındaki farkı şöyle izah eder:

eskiden kent deyince
anıtlar saraylar ve onların eteklerinde küçük evler
gelirdi aklıma
bir de akşamları yanan sokak fenerleri -tıpkı masallardaki gibi-

şimdiyse
-mezbahe kanalizasyon hal fabrika katran buldozer bitpazarı
hapishane kışla
mezarlık banker darağacı cami yaptırma derneği gecekondu
cinayet kumarhane lahmacunu

randevuevi İşhanı soygun garaj işportacı-

ve dünya deyince

-mafia silah uydu füze altın casus savaş petrol vesaire-
geliyor aklıma (Gürpınar, 1994, s. 111)

Kirli bir düzenin içinde sadece nostaljik bağı olan doğup büyüdüğü kenti değil; aynı zamanda yaşadığı gezegeni de kaybetmiş olmanın ağırlığını dile getirdikçe ekoeleştirelinin doğanın tahrip edilmesine yönelik eleştiride öne çıkardığı göstergeleri de şiirine dâhil etmiş olur. Kentin önceki hâline duyulan özlem, nostaljiktir. Sezin Seda Altun (2022), “26. Kent ve Nostalji: Melisa Gürpınar’ın İstanbul anlatıları” başlıklı makalesinde şairin *Dul Evinde İncesaz ve Mühür Kesesi* yapıtlarında “İstanbul’un kent yaşamının değişiminin insan hayatıyla beraber doğa ve mevsimleri de etkilediği, kaybolan değerlerle yitirilen kent duyarlılığı”na odaklandığını belirtir (s. 393) Altun (2022), Gürpınar’ın metinlerinde “kentsel dönüşüm neticesinde doğaya karşı duyarsızlaşmanın hızlandığını, eskiden şehirde var olan bağ, bahçe, yetişen meyve ve sebzeler, hastalıklara iyi gelen otlar”ın yok oluşuna ağıtını -aslında büyük oranda kent ekoeleştireli ile örtüşse de- nostalji kuramıyla inceler (Altun, 2022, s. 400) ve şu saptamada bulunur:

Kentsel dönüşümün şehirde yarattığı tahribat neticesinde bitki örtüsünün bir “kent makyajından” ibaret görülmesi, çarpık kentleşme, küresel ısınma, sel, kuraklık, orman yangınları, erozyon, yoğunlaşan kent nüfusu, teknolojinin sürekli olarak gelişimi gibi meseleler İstanbul’un geçmiş günleriyle kıyaslanarak ele alınır. Şairin geçmiş zamanı mutlak doğrunun ifadesi gibi görmesi yeniden kurucu nostaljiyi akla getirir. [...] Şair, insanoğlunun para kazanmak ve rant sağlamak adına, mutluluğunu bulduğu ve kendisini özüne en yakın hissettiği doğayı elden çıkardığını, kentin geleceğini de aynı amaçla kurban ettiğini düşünmektedir. (Altun, 2022, s. 400)

Pastoral türünün özünde Altun’un sözünü ettiği kent kültüründen doğaya sığınma özlemi ve nostaljisi yer alır. Gürpınar şiiri, doğa betimlemelerinde pastoral estetiğine yaklaşmakla birlikte kent ekopoetiğini de barındıran bir bağlama sahiptir. Bu özelliği ile türsel ayrımı kıran eklektik bir yapı arz eder. Söz konusu kent içindeki doğal alanların korunması meselesi, pastoralin aksine kent-kırsal ayrımını silikleştirip doğanın iki alanda da insan etmeniyle değişimini belirginleştirir. Nitekim şairin üçüncü şiir kitabı olan *Geceyarısı Notları* (1981)’nda da yeni kent kültürü içinde hem insan hem diğer canlıların kendilerine alan bulmasının güçlüğünden bahseder. Yeni İstanbul’da artık hayvanlara da yaşam alanı yoktur. Bunun en çarpıcı örneğini Söyleşi X’daki şu dizede görürüz:

[...]

apartmanların arasında kalmış bir iskete kuşu gibi
konacak dal bulamıyor de

yuvasını da bulamıyor yavrularını da
 bir cami avlusunda sabahlıyor
 hep bir şeyler sorar gibi bakıyor insanlara de (Gürpınar, 1981, s.126)

Şaire yeni olan bu yoz kent kültürü içinde hayvanların doğal yaşam alanının yok edilişi anlatılır. Yalnızca insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılama düzleminde doğanın ele alınması eleştirilir. Bu değinide insanoğlunun çıkarı uğruna sömürdüğü canlılar ile şair arasında özdeşlik kurulan bir anlatımın seçilmesi, doğa-insan karşıtlığında şairin durmak istediği yeri de gösterir. Söz konusu satırlardaki bu yer, insan-merkezcilikten uzaktır:

sen beni göğsüne sapan taşı atılmış kuş ölülerinin
 kürkü için vurulan tavşanların
 sahibine çok para kazandıran oyuncu ayıların arasında da ara
 mezarlıkta arama sakın (Gürpınar, 1981, s. 35)

İstanbul'un Gözleri Mahmur (1990)'da İstanbul'un eski yüzlerine yer verir. Bu kitapta yer alan şiirlerinden "lâmia hanımefendi" de ise şiire adını veren eski bir İstanbullu için muhtemelen öfke uyandıracak bir mimari değişimden söz eder. İstanbul köşklerinin bahçesinin yerine toplu konut yapılmasıyla yok olan yeşil alana değinir (Gürpınar, 1990, s. 58) Kentteki bu gibi değişimler doğayı yok eder:

ve otuz yıl sonra köşkün bahçesinde
 beş yüz evlik bir sosyal konut yapılacağını
 biri ona söylese
 Lâmia hanımefendi belindeki anahtarlarla
 vururdu onun başına başına herhâlde (Gürpınar, 1990, s. 58)

Bu kitaptaki "adı kapakta yazılı bir İstanbul kadını" şiirinde ise şair kendisinin bağ kurduğu, doğup büyüdüğü şehrin artık olmadığını "beton kanatlı bir kuşun sırtında uçup gitti[ğini]" (s. 124) yazar. Eski İstanbul'a has gördüğü, birçok şiirinde referans verdiği "hünnap fide[lerinin]" de yok oluşundan (s.125) bahseder. *El Yazısı Yılları* (2008)'ndaki "Sanrı" başlıklı şiirinde ise modern dünyanın eski ve yeni her mekânı uyuşturucu ve silahla doldurup ormanları yok ettiğini şöyle eleştirir:

Morfin ve silahla dolmuş
 her çukur her kümbet.
 [...]
 Yalayıp yutmuşlar
 fosilleri ormanları...
 Yıldızlı sözlerle kandırıp
 yoldan geçen
 her insanı (Gürpınar, 2008, s. 64)

Güzel Acılar Ülkesi (2014)'de denizin mavisinin bozulması, yeşilliklerin yok olmasına değinirken insanoğlunun doğayı küstürdüğünü, bu incinmiş gezegenin insanoğlunu affedip affedemeyeceğini düşünür (Gürpınar, 2014, s.15)

İnsanların saldırısından
 bıkmış da dünya sanki
 değiştirmek istiyor biçimini,

dün delice akan ırmak

baktım bugün kuruyor gizli gizli (Gürpınar, 2014, s. 16)

Aynı kitabında “badem çiçeklerini eziyet olsun diye evlerinin önünden kaçırınlar ile dokunduğu sevinçleri solduranları bir tutar” (Gürpınar, 2014, s. 72) Melisa Gürpınar ekoeleştirisinin metaforlarını kullanarak kent içine sıkışmış doğal yaşamın nasıl insan eliyle yok edildiğine değinir. Bu yok etme sadece doğal yaşama değil; insana da zarar verir niteliktedir.

Melisa Gürpınar, *Çamlıca'dan Yeldeğirmeni'ne Rüzgârın Peşinde* isimli 2009'da yayımlanan kitabında İstanbul anılarına yer verirken doğa tutkusunu vaktiyle ıssız bir semt olan Acıbadem'de edindiğinden şöyle bahseder: “Otların ve çiçeklerin adlarını ayrıntılı olarak pek çok kez yazmışsam da, ben gene Acıbadem'de her anlamda bize kalan yaşama alanlarının genişliğini, doğal verimliliği, onlarla olan birlikteliğimizi vurgulamak istiyorum” (Gürpınar, 2009, s. 24). Devamında ise yalnızca bahçeleri ile sınırlı olmayan yeşille her dem dostluklarından söz ederken Melisa Gürpınar, çocukluğunun İstanbul'unda bir kent merkezi de olsa hâlâ pastoral şairlerinin ancak kırsal yerlerle özdeşleştirebildikleri doğal güzelliklere sahip olduğunu vurgular. *Cumhuriyet Kitap'ta* yayımlanan Leyla Şahin'in kendisi ile gerçekleştirdiği bir söyleşide ise şair,

metropolleşmiş İstanbul'da artık çocukluğundaki izlerin kalmadığını belirtir. İstanbul ile arasındaki kan bağı ömürlük olan şair kentteki doğayla bağın zayıflaması sonucunda belleğinin de zayıflamasından bahseder. Eski bir İstanbullu için doğa, âdeta şehrin koordinatlarını bulmada bir rehberdir. Kent kültüründe yaratılan değişimle doğadan koparılışı, seçtiği içerikleri de etkiler. Teknolojinin egemenliğinde sanayileşmenin hız kazanmasının doğal alanlardaki yıkıcı etkisinden söz ederken pastoral türünün ortaya çıkışındaki gibi sanayileşmiş kent eleştirisine yaslansa da günün sonunda yine kentte olduğundan kırsala nostaljik bir anlam yüklemek yerine kente bu anlamı taşır. Bunun nedeni vaktiyle kentteki yeşil alanların henüz betonlaşacak genişlikte olmamasıdır. İçinde yaşadığı dünya ile şiir estetiği arasındaki söz konusu ilişki, söyleşideki en iyi şu sözlerinde seçilir hâle gelir:

[...] doğayla özdeşleşmek, bizim yaşama geleneğimizde var. Ağaçları, çiçekleri insan yerine koymak ve onlarla konuşmak, dertleşmek, hepimizin yaşadığı kanıksanmış bir olaydır. Canını acıtırm korkusuyla, bir dal fesleğeni saksısından koparıp alamamak, doğal, kendiliğinden gelişmiş bir duygudur içimizde [...] Eğer doğayı böylesine yitirmeseydik İstanbul'da, belleğimizi zorlamak gereğini duymayacaktık bugün olduğu gibi [...] İstanbul ve ben, artık yazdıklarımın içinde bu kadar açık seçik görülmeyeceğiz sanırım. Teknolojik gelişmeler, 21. yüzyılda dünyanın başına daha pek çok felaket getirecek. Sanayileşme doğayı aldı elimizden, küreselleşme de, dilimizi yok edecek mutlaka. Ülkemiz için beslediğimiz umutlar birer birer sönmekte. Şair dostlarım öldüler, bizler sıramızı bekler bir boynu büküklük içinde oturuyoruz köşemizde. Bu durumda ne

kadar isterdim, kalabalık alanların, kutuplarda eriyen buzulların, deniz diplerinin, uzayın şiirini yazabilmeyi. Sesimi barışa adamayı ne kadar çok isterdim. Şu paylaşamayan dünyaya karşı söylenecek bir çift sözü olmalı insanın aslında. Ben bir gezegen olarak düşündüğümde, dünyaya hayranım ama, o beni umursamıyor anladığım kadarıyla. Benim dilim dışlanmış. Şiiri de sevmiyor üstelik. Dünyanın tutkusu silaha. Oysa benim kısacık hayatım, dünyanın ve kozmosun başından geçenlerden ayrı düşünülebilir mi? Bir parçası olduğum evrensel düzeni ya da düzensizliği arıyorum ben aslında, ona eklemlenmeye çalışıyorum, kılcal bir damar gibi kendi serüvenlerimi. (Şahin, 1999, s. 5)

Melisa Gürpınar'ın şiir estetiğinin merkezinde şairin her fırsatta değindiği doğa ile ilişkisi yer alır. Betimlemeler, metafor ve göstergeler inşa edilirken ya doğaya insana has özellikler kişileştirme yoluyla yüklenir ya da insana doğaya has özellikler atfedilir. Böylelikle Gürpınar şiirinde hem insansı doğa hem de doğamsı insana rastlarız. Bu insanın yer aldığı iç içe geçen poetik nitelikte insandan bağımsız bir eko-şiir inşasını benimseyen ekoeleştirici anlayışının dışına çıkılır. Her ne kadar şiirin bağlamsal niteliği, ekolojik duyarlılık barındırsa da estetik inşaada kullanılan metaforlar düzleminde şiir, doğa şiiri ile eko-şiir kavramlarından ilkinde daha yakındır. Teoriye yaslanan tür tartışmaları noktasında paradoks gibi görünen bu çift başlı nitelik bize bağlamsal okuma ile şekilsel veya dilbilimsel okumanın farklı veriler sunabileceğini düşündürmelidir. Şairin ifade etmek istediği ile günün sonunda nasıl ifade ettiği arasındaki ilişkinin her zaman birbiriyle benzer, tutarlı sonuçları içermemesi edebiyat çalışmalarında yazarla metnin niyetini birbirinden ayıran hususlardır. Tam da bu noktada önceki bölümde ekoeleştirici hassasiyetinden bağlamsal olarak emin olduğumuz Melisa Gürpınar şiirinde teori düzleminde poetik anlamda da tutarlılık olup olmadığını metaforlara yakından bakarak inceleyebiliriz. İnsansı doğa-doğamsı insana has metaforları tablolayacak olursak:

Eser Adı	Kişileştirilmiş, İnsana Has Özellikler Yüklenmiş Doğa
Umut Pembeleri (1962), "Okyanus Penceresi"	"ve pusulasını şaşırmanın balıklar eğlenip gülüyor [...] uykuya dalıyor Kanarya Adaları" (s. 9)
Umut Pembeleri (1962), "Esinti"	"-beni düşünüyor olmalı martı-" (s. 13)
Umut Pembeleri (1962), "Geçim Dünyası"	"yosunların saçlarını yalar midyeler/ balıklar gözlerinden yaşlar gelene kadar güler" (s. 14)
Umut Pembeleri (1962), "Evli Barklı"	"katmer katmer şekâyiklerde buram buram hüzzam" (s. 19)
Eser Adı	Kişileştirilmiş, İnsana Has Özellikler Yüklenmiş Doğa
Umut Pembeleri (1962), "Vurdum Duymaz"	"yer sağır/ gök sağır/ evren uykuda" (s. 36)
Umut Pembeleri (1962), "Yalan Söylüyorsun Peer"	"yalnızlığımı paylaşıyor doğa" (s. 39)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Uzak Deniz"	"fıstık çamlarının hastalıklı hüznüyle" (s. 19)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Kapı"	"borazan çiçekleri, kırmızı dillerini uzatmış, sesli sesli soluyorlardı" (s. 70)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Haziran Gülü"	"yatıştırılmış bir deli gibi, ansızın bir beyaz kedi geçerdi günün ortasından" (s. 78)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Pembe Yüzlü Bir Türbedar"	"ve her yıldız/parlar elmaştan bir gözyaşı gibi/ demir okların ucunda" (s. 131)

Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Bulutlarla Dans Eden Ay"	"gökle deniz birbirinden habersiz/ uyuyordu kederli insanlar gibi yan yana" (s. 56)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Zamanın Ardından Bakan Şiir"	"deniz şaşkın ve kuşkuluydu/ üstüne abanan kirli göğün altında/ incir yaprakları sıcak bir kül gibi/ açıyordu bağrını umursamazlıkla/ su damlacıklarına" (s. 57)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Zamanın Ardından Bakan Şiir"	"havayı koklayan bir yediveren gülü gibi/ açtım camları rüzgâra/ yağmur altında gerinen toprak kadar rahat/ sürüklenen böcekler kadar korkusuz/bir yaz sonu şiiri yazmak istiyordum" (s. 58)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Soğuk Sabahlar"	"ve kırağı değil gözyaşıdır biriken/ çimenlerin kirpiklerinde" (s. 67)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Yaz Yağmuru Sen ve Sarhoş Karanfil"	"güneş bile küçük bir çocuk gibi gülerek uyanır" (s. 89)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Camgüzeliyle Söyleşi"	"bilseniz nasıl mutlu ediyor insanı/gururlu ve inançlı bir camgüzeliyle dertleşmek" (s. 168)
Yaz Mektupları (1986), "X"	"boyunu bükük bir ikindi güneşi/ yaslansa şimdi yıkık duvarlara" (s. 15)
Yaz Mektupları (1986), "X"	"beni uğurlayan mersin ağaçları/kalırlar dumanlar ardında/ ağlamaklı bakışlarla" (s. 16)
Yaz Mektupları (1986), "XX"	"gidiyordu küllü su rengindeki deniz/ koşarak bir adaya/ sanki onu bekleyen varmışçasına" (s. 26)
Eser Adı	Kişileştirilmiş, İnsana Has Özellikler Yüklenmiş Doğa
Yaz Mektupları (1986), "XXV"	"usul usul dolaşan kaplumbağa/ bir ömür biçse yazdıklarına/ve keşke tanık olsa yaşadığıma" (s. 31)
Yaz Mektupları (1986), "XXIV"	"nedendir bilmem/ hep dağları sevdim/ dağlar erkektir/ belki de babamdır benim" "yağmur dışıdır/ belki ince bir su doğurmuştur beni diye/ben yağmuru da sevdim" (s. 40)
Çocukluğum ve Ölümüm (1992), "dağdan inen su"	"doruktaki karla güneş/iki sevgili gibi/ incitmezler birbirlerini/ [...] ve şu orman/ çocuğudur dağdan inen suyun/belki de (s. 54) "ah benim özlemlerim/ bir bağ filizi gibi döne döne/ kim bilir hangi yamaçta/ uyanıyor şafakla birlikte" (s. 54)
Küçük Şeyler (2003)	"Ey kış güneşi, / Kar toplarken gökyüzü/ Sen gülüyorsun" (s. 7)
Küçük Şeyler (2003)	"Toprak sıcak" der/ kar altındaki tohum, / "beklemek güzel" (s. 10)
Küçük Şeyler (2003)	"Nasıl anlatsın/ yanan bir zeytin kökü/ yüzlerce yılı?" (s. 61)
Ada Şiirleri (2003), "29"	"Denizden gelen esinti/ Ölü bir sevgilinin/ eli gibi düşlerdeki/ değişiyor da, değmiyor da/üşümüş bedenlerine sanki" (s. 63)
Ada Şiirleri (2003), "35"	"Zehirli bir sarmaşığın/ parmaklarıyla/ balkona asılan geceye/ yakınırım/ aldatmalardan" (s. 76)
El Yazısı Yılları (2008), "Sarı Çiçek"	"Hafif olur derler/çiçeklerin uykusu, / ama o bir daha/hiç uyanmadı, / bir zeytin ağacına/asılı kaldı kirli hırkası" (s. 59)
Güzel Acılar Ülkesi (2014), "8"	"İnsanların saldırısından/bıkmış da dünya sanki/ değiştirmek itiyor biçimini, / dün delice akan ırmak [...] Daha önce/ kana ve kine bulaşmamış/ bir sal ile/ hiçliğe doğru akmak isterken [...]" (s. 16)
Güzel Acılar Ülkesi (2014), "10"	"[...] keyfi kaçtı yeşillerin/ ateşli bir hasta gibi, / lekелendi güneşin yüzü, / anlatmıyor bilenler/doğanın neden küstüğünü [...] / Cezalı bir öğrenci gibi,

Eser Adı	Doğaya Has Özellikler Yüklenmiş İnsan
Umut Pembeleri (1962), "Dramatik Gerilim"	"aylardan hep Eylül/döküm döküm dökülüyoruz biz de/kestaneler gibi köz üstüne düşüyoruz" (s. 21)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Kapı"	"ölü bir balık gören martılar gibi, yalpalayarak süzuldüm derinlere doğru" (s. 71)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Haziran Gülü"	"bir ölünün soğuk zambak gibi aralanan dudaklarından, sapsarı korkuların yayıldığı olurdu ki, ben güneyin çam tozlarını andıran bu kokuları hep arar, yanı başımda korkuyla duymak isterdim" (s.77)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Bir Rastlantının Ertesi"	"Bir kar tanesidir yaşam, ya erir değdiği yerde ya birikir diye, daha fazla bekleme kendini" (s. 81)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Yayıldı Kan Denizaşırı"	"okşadım cam güzeline uzun uzun/ kanayan bir kız gibiydi en gizli rahmiyle" (s. 113)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Yayıldı Kan Denizaşırı"	"ve korkunun bembeyaz kanı/ yayıldı yayıldı/ kuruyan bir deniz gibi/ tarih öncesinden kalma duvarlara" (s. 114)
Yeni Bir Gün Şarkısı (1975), "Yas Ülkesinde Bahar"	"sarılır birbirine insanlar/sanki bir keman yayının üstünde/ kanatları tozlanmış tembel sineklerin/ istek/ -sizliğiyle (s. 141)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "I"	"kör bir yarasa gibi akşama bekliyorum" (s. 9)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), II	"çok kılçıklı bir turnayım orada/ pullarımın dibinden kan sızıyor" (s. 14)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), II	"ben erik olduğum zaman bir de baktım ki/ sanki kokulu bir bardak eriğiymişim gibi kokulu bir bardak eriğiymişim gibi iri bir kurt var içimde" (s. 15)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Soğuk Sabahlar"	"ben gülünce/ bir kış güneşidir açan yüzümde/içim kar topluyor sevgilim/ hazır ol gelecek tipiye" (s. 67)
Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde (1985), "Yalnızlık Denilen Canavar"	"binlerce kuşun konup kalktığı/ bir söğüt dalı gibi titredim" (s. 115)
Yaz Mektupları (1986), "XXI"	"ansızın bir çocuk tuttu elimi/ güneş altında parlayan/ iki küçük tuz gölüydü sanki/ mavi gözleri/ ve bir yonca tarlası kadar genişti alnı" (s. 28)
Çocukluğum ve Ölümüm (1992), "tarih öncesi"	"saçları benim saçlarımdı/ akan köpüklü bir su gibi" (s. 55)
Küçük Şeyler (2003)	"neden dilinde/ defne tohumundan da/ acı sitem var" (s. 37)
Ada Şiirleri (2003), "29"	"sahipsiz kedi yavrusuna benzer/ kapımda bekleyen/ geçmiş günler/ Gece gündüz yalvarıp inlerler/ evine girmek isterler sözcüklerin" (s. 63)
Ada Şiirleri (2003), "49"	"ve böylece/ hayatım,/ bir istiridye gibi/ kapayıverdi kapılarını/ derinliklere günün birinde" (s. 105)
	/ ev ödevimizi/ durmadan temize çeksek/bağışlar mı acaba/bu incinmiş gezegen bizi" (s. 15)

Tabloda yer alan doğaya has nitelikler aslında pastoral türünde görüldüğü gibi insana has duygu ve deneyimleri aktarmak için kullanılır. Başka bir deyişle, doğa bir mekân, içinde yaşayan canlılar ise insanoğlunun yani anlatıcı şairin hikâyesini aktarmak için nesneleşen varlıklardır. Ekoşiirde canlılar ve tabiatın insan tarafından romantize edilmeden insan ayak bastıktan sonra

gördüğü olumsuz etki de yansıtılırken tablolandırılmış ifadelerde buna uygun bir bağlama rastlanamaz. Ancak bu duruma rağmen insanın doğa ile bütünleştiği dizeler, ekoeleştirel insanın kendisini doğadan ayrı görmemesi bağlamına uygundur. Doğa bağlamının özelde şair; genelde ise şiir için vazgeçilmez bir kaynak olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, her doğa içeriğinin ekoeleştirel bilinç çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Şairin doğaya yaklaşımı, kimi zaman geleneksel doğa algısından beslenerek içerik oluştururken, kimi zaman da ekoeleştirel duyarlılıkla anlam kazanabilmektedir. Bu durum, doğa temasının şiirdeki çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır.

Melisa Gürpınar şiirindeki yaygın doğa-insan ilişkisi, şairin doğrudan doğa ile özdeşlik kurduğunu gösteren *Yeni Bir Gün Şarkısı* (1975), *Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde* (1985), *Ada Şiirleri* (2003) kitaplarındaki dizelerle pekişir. Ekoeleştirel, pastoralin aksine doğayı insanın yıkıcılığından muaf, sığınılacak saf, bakir, arınmış, değişmez bir mekân olarak görmekten kaçınır. Melisa Gürpınar da doğanın durağan olmayışına dair farkındalığını “Tahta Kanatlı Bir Kuş” şiirinde şöyle aksettirir: “ben gür bir kadın/ durmadan değişen/ doğayım” (s.51) Ne var ki pastoral örneğindeki gibi doğayı insandan bağımsız bir varlık olarak ele alamadığını şu dizelerde görmek mümkündür: “Sen ey şair,/ rüzgârın savurduğu/ tohum da olursun istersen,/ yorgun bir buluttan/ dökülen yağmur da” (*Ada Şiirleri* (2003), “36” s. 77) Şairin doğadaki öğelere dönüşmesi, hem ekoeleştirelinin insan-doğa bütünselliğiyle ortak gezegeni paylaşma farkındalığını; hem de estetik açıdan doğaya insandan bağımsız bir varlık alanı oluşturulmadığını düşündürür. Bu kapsamda doğa özellikle kişileştirme yoluyla metinde yer bulduğunda insan duygularını yansıtmaya işlevi yüklendiğinden özerkleşemeyip nesne konumuna düşecektir. Ancak insan duygularının anlatıldığı bir bağlamın dışında tamamen kendi doğal devinimi içinde veya ekolojik dengeyi sarsan unsurlara dikkat çekmek üzere tahribat bağlamında yansıtılıyorsa insanmerkezciliği yıkan ekoeleştirel tavra sadık kalabilir. Türkiye’deki politik meselelere eleştirel gözle baktığı *El Yazısı Yılları* (2008)’nda yer alan “Kadın Yazısı” başlıklı şiirinde ise töre cinayetleriyle katledilen kadınlara şöyle dikkat çeker.

[...]

kadındım,
ta kendisiydim bereketin.
Işıktım suydum,
hükümdarıydım
esen yellerin.

[...]

sonraları devran döndü,
feleğin sillesi
indi başıma.
Çula beze dolayıp
mal mülk gibi sattılar,
ağzımı burnumu kesip
göle attı beni,
töre diye
namus diye
insan denen yaratıklar

kalakaldım
cennetle cehennem arasında
uzayan bir yolda,
günahlarımla. ("Kadın Yazısı", s. 68-69)

Şiirin başında esen yelin hükümdarı olan ışık ve suyla kadınlar arasında ortaklık kurulur ancak daha sonra kadının doğayla bütünleşme anlatısı bozulur ve kadın sömürülür. Bu sömürünün faili olanlar ise "insan denen yaratıklar" (Gürpınar, 2008, s. 68) olarak ifade edilir. Ekofeminist yaklaşım, Aydınlanmacı düşünceden itibaren üretilmiş ikili karşıtlıklarla kadın-erkek ayrımına yüklenen kodları eleştirir. Buna göre erkeği akıl, kültür, ruh ve medeniyet gibi "üstün" görülen kavramlarla ilişkilendiren, kadını ise doğa, madde, duygu, beden ve "ilkel" özelliklerle bağdaştıran eşitsizlik mekanizmalarının ortaya koyulması amaçlanır (bkz. Plumwood, 2004, s. 65). Doğa ile bütünleşmiş kadının güçlü konumunun erkek egemen kültür tarafından sarsılması ve kadının yaşam hakkının elinden alınmasına değinilmesi bakımından Gürpınar'ın bu şiiri, eko-feminist bakışla da örtüşür. Kadın ve doğanın erkek egemen sistemler tarafından boyunduruk altına alınmasına yönelik eleştiri, eko-eleştirel dikkatle beraber; kadının doğa ile örtüştürüldüğü düşünsel, dilsel hegemonyayı destekleyen bir yapı arz eder.

SONUÇ

Melisa Gürpınar şiirinin başlangıç noktasında bile doğa, yalnızlık, aşk gibi temler etrafında şairin duygu ve düşüncelerinin süzüldüğü bireysel bakışın, döneminin toplumcu gerçekçi şiiri oranında olmasa da bütünüyle apolitik olmadığı iddia edilebilir. Toplumcu gerçekçi şiire kıyasla pastoral şiirde doğa romantik unsurlarla idealize edilen bir manzara tablosunu andırır. Ekoeleştiri ise pastoraile toplumcu bir yön katar. Yani pastoraile eksik olan politik tavrı, ekoşiirde çevre ve minör kimliklere duyarlılık düzleminde görmek mümkündür.

Melisa Gürpınar da politik söylemini toplumsal olanla doğa arasında kurduğu koşutlukla aktarır. Bazen doğanın sömürülüşüne kadının sömürülüşünün de eklendiği ekofeminist bağlamda yaklaşılmaya uygun; bazen hem insan hem hayvanların kentin içinde çevre hakkında yoksun oldukları bir düzenin eleştirilmesi bakımından kent ekoeleştirisine uygun bir içerik vardır. Bazense kimi şiirleri insanoğlunun ve diğer canlıların yoksulluğu paylaştığı, savaşların yıkımının kuşatıcılığı açısından insan-merkezcilik eleştirisini barındırır.

Kimi şiirlerde ise doğa, sadece insanoğlunun duygu ve deneyimlerinin aktarıldığı; bu duygu ve deneyimlere mesken olma niteliğiyle pastoraile yakın ekoeleştirel vizyondan uzak bir varlık gösterir. Bu ikilem tür meselesinin bir şairin tüm külliyatı için istikrarlı bir bütün olarak ele alınmasının imkânlarını sorguladır. Hem doğa yazınından hem de ekoşiirden örnekler sunması bakımından bu eklektik yönüyle, Melisa Gürpınar şiiri türler arası bir yerde durur. Ayrıca Melisa Gürpınar doğanın kent kültürü içindeki dönüşümüne yer vermekle beraber kent dışındaki izdüşümünü de imgelerine yansıtır. Pastorailedeki gibi kent kültüründen uzaklaşıp doğaya sığınmış bir taşra romantizmi, bütünüyle tüm şiirlerinde yer almaz; hatta kimi şiirlerinde kentin içindeki doğanın da yer bulması, kent-taşra düalizmini kırdığından ekoeleştirisinin bütüncül yaklaşımına daha uygun bir bağlamı taşır.

Bu nitelikleriyle Gürpınar, kent-doğa, bireysel-toplumsal, insanmerkezci-ekolojik bütünselci, gerçekçi-romantik gibi kültürel ikili karşıtlıkları yıkan, kutbun hangi ucunda olduğunu kolaylıkla ele vermeyen devinimsel bir şiir külliyatı sunarken; araştırmacılara da bu ikili karşıtlıkların sınırlandırmalarından uzak bir bakış açısıyla edebiyat tarihinin oluşturulması gerektiğini hatırlatır.

KAYNAKÇA

- Altun, Sezin Seda (2022). Kent ve Nostalji: Melisa Gürpınar'ın İstanbul Anlatıları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 393-406.
- Aydın, Sena (2017). *Melisa Gürpınar'ın Hayatı, Edebî Fikirleri ve Şiirleri (1941-2014)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Bulut, Dilek (2005). Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştirir. *Littera Edebiyat Yazıları*. 17, s. 79-89.
- Carson, Rachel (2004). *Sessiz Bahar* (Silent Spring, 1962) (Çev. Çağatay Güler) Ankara: Palme.
- Crutzen, Paul Jozef (2002). Geology of Mankind. *Nature*, 415, s.23.
- Erdönmez, Melisa (1962). *Umut Pembeleri*, 1. Baskı, İstanbul: Seyyid Mısırlı.
- Ergin, Meliz ve Özen Nergis Dolcerocca (2016). Edebiyatta Ekoeleştiril Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 297-314.
- Garrad, Greg (2016). *Ekoeleştirir: Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. (Çev. Ertuğrul Genç.) İstanbul: Kolektif.
- Gürpınar, Melisa (1975). *Yeni Bir Gün Şarkısı*, 1. Baskı, İstanbul: K.
- Gürpınar, Melisa (1985). *Ara Beni Sevgilim Sözcüklerin İçinde*, İstanbul: Yazko.
- Gürpınar, Melisa (1986). *Yaz Mektupları*, İstanbul: Süreç.
- Gürpınar, Melisa (1992). *Çocukluğum ve Ölümüm*, İstanbul: Can.
- Gürpınar, Melisa (1994). *Geceyarısı Notları*, 2. Baskı, İstanbul: Remzi.
- Gürpınar, Melisa (1999). *Her Harf Bir Melek*, İstanbul: Varlık.
- Gürpınar, Melisa (2003). *Ada Şiirleri*, İstanbul: Can.
- Gürpınar, Melisa (2003). *Küçük Şeyler*, İstanbul: Alkım.
- Gürpınar, Melisa (2008). *Elyazısı Yılları*, İstanbul: Turkuvaz.
- Gürpınar, Melisa (2009). *Çamlıca'dan Yeldeğirmeni'ne Rüzgârın Peşinde*, İstanbul: Heyamola.
- Gürpınar, Melisa (2014). *Güzel Acılar Ülkesi*, İstanbul: Mu.
- Hazer, Gülsemin (2021). Doğa Şiirinden Eko-Şiire: Şiirde Ekolojik İçerik ve Salâh Birsal'ın Bir Şiiri Üzerine Çözümleme. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (9) 26, s. 27-46.
- Plumwood, Val. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. İstanbul: Metis.
- Şahin, Leyla (Mart 1999). *Cumhuriyet Kitap*, "Melisa Gürpınar ile Söyleşi", 472, s. 4-5.
- Tunç, Gökhan. (2022). "Ekoeleştirir ve Gülten Akın'ın "Yüksek Evde Oturanın Türküsü" Başlıklı Şiiri", *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar, s. 368-382.

White, Lynn Jr (1967). "The historical roots of our ecologic crisis". *Science*, 155, s. 1203-1207.

Yavuz-Yıldırım, Ayşe Duygu. (2024). "Edebiyat İncelemeleriyle Türkiye'deki 'Yeşil Edebiyat Kanonu'nun Sınırlarını Yeniden Düşünmek". *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6 (Nisan):105-24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10990826>.

Melek İlayda Sarı

Türk Romanında Bilimkurgu

(1996-2019)

Günce Yayınları

Oktaç Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

İPEK DEMİR

Türk Romanında Distopya

(1990-2019)

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları